

گفتگو با

نسخه‌شناسان و فهرستنگاران نسخه‌های خطی

www.ketab.ir

راهنورد ثانی، اسماعیل،

گفتگو با نسخه‌شناسان و فهرست‌نگاران نسخه‌های خطی / تهیه شده در کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی (ره) به
اهتمام اسماعیل راهنورد ثانی، تدوین و تنظیم طیبہ حاج باقریان، قم: انتشارات انصاریان، ۱۴۰۳، ۸۶۲ ص، عکس

ISBN: 978-964-219-833-7

Bibliographers -- Iran -- Biography -- ۲

۱- کتابشناسان - ایران - سرگذشتنامه

Bibliographers -- Iran -- Interviews -- ۴

۳- کتابشناسان - ایران - مصاحبه‌ها

ب. مسجد اعظم قم، کتابخانه آیت الله بروجردی

الف. حاج باقریان، طیبہ، ۱۳۶۰

۰۱۰/۰۹۲

Z1۰۰۳/۸

شماره کتابشناسی ملی: ۹۶۵۴۱۹۶

گفتگو با نسخه‌شناسان و فهرست‌نگاران نسخه‌های خطی

تهیه شده در کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی (ره)

به اهتمام: اسماعیل راهنورد ثانی

تدوین و تنظیم: طیبہ حاج باقریان

پیاده‌سازی و تألیف: نجمه باقریان، بنت الهدی موحدی محب

ویراستاری و مستندسازی: بنت الهدی موحدی محب

صفحه‌آرایی: بنت الهدی موحدی محب، حمید صمصامی / طراحی جلد: حمید صمصامی

ناشر: انتشارات انصاریان

چاپ اول ۱۴۰۳ - ۲۰۲۴ - ۱۴۴۵

چاپخانه: بهار

شمارگان: ۵۰۰ جلد

تعداد صفحات: ۸۶۲ ص.

شابک: (ISBN) ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۹-۸۳۳-۷

کلیه حقوق برای مؤلف محفوظ است

انتشارات انصاریان

قم - جمهوری اسلامی ایران

خیابان شهدا - کوچه ۲۲ - ص.ب ۱۸۷

تلفن: ۳۷۷۴۱۷۴۴ (۲۵) (۹۸) دورنما: ۳۷۷۴۲۶۴۷

پست الکترونیک: Int_ansarian@yahoo.com

www.ansarianpublications.org

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه	•
۲۱	سید عبدالعزیز طباطبایی یزدی	•
۲۵	استاد محقق سید عبدالعزیز طباطبایی یزدی، در بیان سید محمد (فرزند ایشان)	
۲۵	زندگانی سید عبدالعزیز طباطبائی	
۳۵	مهاجرت به ایران	
۴۱	آثار علمی علامه محقق طباطبایی	
۵۴	سید عبدالعزیز طباطبایی در نگاه دیگران	
۶۱	استاد محقق سید عبدالعزیز طباطبایی یزدی، در بیان سید علی (فرزند ایشان)	
۶۱	ویژگی‌های اخلاقی سید عبدالعزیز طباطبایی	
۷۰	مهاجرت به ایران	
۷۱	ورود به فهرست‌نویسی	
۷۲	کتابخانه امیرالمؤمنین	
۸۲	کتابخانه شخصی	
۸۴	آثار و تألیفات	
۸۶	گزیده آثار و تألیفات استاد سید عبدالعزیز طباطبایی یزدی	
۸۹	سید احمد آصف آگاه، معروف به حسینی اشکوری	•
۹۱	تولد و دوران نوجوانی و تحصیل	

۹۹	تحقیق و تصحیح نسخه‌های خطی
۱۰۳	فهرست‌نگاری و فعالیت‌های ایشان در این زمینه
۱۱۵	ویژگی‌های فهرست‌نگار
۱۱۷	وضعیت ایران در زمینه مخطوطات و سایر خدمات کتابخانه‌ای
۱۲۶	مرکز احیاء میراث اسلامی و فعالیت‌های آن
۱۳۴	کتابخانه شخصی
۱۳۷	اجازات از علماء، و اجازه به طلاب و حوزویان
۱۳۹	شیوه خرید و تقویم‌نگاری نسخه‌های خطی
۱۴۶	کتابخانه آیت‌الله العظمی بروجردی
۱۵۲	ارتباط با مراجع و سایر پیشکسوتان
۱۶۴	تألیفات در دست انجام
۱۶۶	توصیه و خاطرات
۱۷۰	گزیده‌ای از آثار ایشان
۱۷۳	• ابوالفضل عرب‌زاده
۱۷۵	معرفی و شرح حال
۱۷۷	ورود به کتابخانه دارالتبلیغ
۱۸۰	فهرست‌نویسی
۲۰۷	ویژگی فهرست‌نگار و کتابدار

- آموزش کتابداری و روش پیشنهادی در طبقه‌بندی ۲۱۱
- همکاری با دیگر کتابخانه‌ها ۲۱۸
- گزیده‌ای از آثار ایشان ۲۲۵
- رضا استادی مقدم تهرانی، معروف به استادی ۲۲۷
- دوران نوجوانی و تحصیل و تدریس ۲۲۹
- ورود به تحقیق و پژوهش ۲۳۴
- ورود به فهرست‌نویسی و کتابخانه فیضیه ۲۳۵
- همکاری با کتابخانه مسجد اعظم و دیگر کتابخانه‌ها ۲۳۸
- سبک فهرست‌نگاری ۲۴۲
- کتابخانه‌ها و کتابداران ۲۴۴
- تحقیق، تألیف و مؤلف از دیدگاه ایشان ۲۴۶
- کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی ۲۵۳
- گزیده‌ای از آثار ایشان ۲۵۸
- سید محمود مرعشی نجفی ۲۶۱
- دوران کودکی و نوجوانی و تحصیل ۲۶۳
- ورود به عرصه کتاب و کتابشناسی و نسخه‌شناسی ۲۶۸
- ساختمان کتابخانه ۲۷۳
- فهرست‌نویسی منابع ۲۷۸

- ۲۸۴..... نظرتان در مورد پیشکسوتان
- ۲۹۶..... تقویم
- ۳۰۴..... گزیده‌ای از آثار ایشان
- ۳۰۷..... صادق حسن‌زاده •
- ۳۰۹..... شرح حال، دروان نوجوانی و تحصیل
- ۳۱۲..... آثار پژوهشی
- ۳۱۳..... فهرست‌نویسی
- ۳۲۳..... خدمات کتابخانه‌ها
- ۳۲۸..... گزیده‌ای از آثار ایشان
- ۳۲۹..... رضا مختاری •
- ۳۳۱..... شرح حال و اساتید در حوزه
- ۳۳۵..... ورود به عرصه پژوهش و اساتید نسخه‌پژوهی
- ۳۳۹..... تصحیح متون
- ۳۴۱..... فهرست‌نویسی نسخ خطی
- ۳۴۲..... شرایط پژوهش در گذشته
- ۳۴۴..... خدمات کتابخانه‌ای و استفاده از کتابخانه‌ها در راستای پژوهش
- ۳۵۳..... طرح احیای میراث فقهی
- ۳۵۷..... تدوین کتابشناسی بزرگ شیعه و تأسیس مؤسسه کتابشناسی شیعه

- کتابخانه مؤسسه کتابشناسی شیعه..... ۳۶۶
- گزیده‌ای از آثار ایشان..... ۳۶۹
- علی صدرایی نیا، معروف به صدرایی..... ۳۷۱
 - معرفی و شرح حال..... ۳۷۳
- فعالیت در سایر کتابخانه‌ها و مراکز علمی..... ۳۸۴
- میراث مشترک ایران و هند..... ۴۰۰
- شیوه فهرست‌نگاری..... ۴۰۱
- کتاب‌های چاپ سنگی..... ۴۰۴
- کتاب چاپی با حاشیه خطی..... ۴۰۷
- اهمیت کتاب‌های چاپی هند..... ۴۰۷
- کتاب‌های چاپی سنگی در ایران..... ۴۰۹
- فهرست‌نگاری گروهی..... ۴۱۱
- تصحیح متون..... ۴۱۵
- چاپ سنگی و چوبی..... ۴۱۷
- مشکلات کتابخانه‌ها و پژوهشگران در استفاده از متون کهن..... ۴۱۹
- گزیده‌ای از آثار ایشان..... ۴۲۳
- میر محمود موسوی..... ۴۲۵
 - معرفی و شرح حال..... ۴۲۷

۴۲۸	کتابخانه آیت الله مرعشی و فهرست نویسی
۴۴۲	تقویم نسخ
۴۴۴	تجربیات در حرفه و توصیه هایی به علاقه مندان
۴۵۶	گزیده ای از آثار ایشان
۴۵۷	• محمود طیار پروین، معروف به طیار مراغی
۴۵۹	معرفی و شرح حال
۴۶۴	فعالیت های پژوهشی
۴۶۸	فهرست نویسی نسخ خطی و همکاری ایشان در این زمینه با سایر مراکز
۴۷۸	خاطرات و پیشنهادات
۴۸۲	گزیده ای از آثار ایشان
۴۸۳	• محمد حسین امینی
۴۸۵	گفتگو با محمد حسین امینی
۴۸۵	ورود به کتابخانه آیت الله مرعشی و فهرست نویسی
۴۸۷	توضیح پیرامون آغازنامه
۴۸۷	درباره حاج آقا سید محمود مرعشی
۴۸۸	گزیده ای از آثار ایشان
۴۸۹	• حسین متقی
۴۹۱	معرفی و شرح حال

۵۰۲.....	ورود به کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی و فهرستنگاری و پژوهش
۵۱۶.....	همکاری با سایر کتابخانه ها
۵۲۳.....	فهرست نویسی
۵۴۴.....	مؤسسه پژوهشی و اطلاع رسانی بساتین
۵۴۹.....	پایگاه خبری نسخ خطی «بساتین»
۵۵۱.....	اهتمام در راه اندازی کتابخانه های تخصصی
۵۵۶.....	انتشار دو نشریه علمی-تخصصی
۵۵۹.....	کتابخانه شخصی
۵۶۱.....	سفرهای خارجی و فعالیت ها و تجربیات ایشان
۵۷۷.....	گزیده ای از آثار ایشان
۵۷۹.....	ابوالفضل حافظیان بابلی
۵۸۱.....	تولد و دوران نوجوانی و تحصیل
۵۸۲.....	ورود به حوزه نسخه شناسی و کتاب شناسی
۵۸۶.....	شیوه فهرستنگاری
۵۸۸.....	ورود به کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی
۵۹۰.....	همکاری با دیگر کتابخانه ها و فعالیت های پژوهشی
۵۹۴.....	نشریه نسخه پژوهی
۵۹۶.....	ویژگی های فهرستنگار و موانع و مشکلات فهرستنگاری

۶۰۲	 پژوهش‌های میراثی
۶۰۴	 آموزش نسخه‌شناسی و فهرستنگاری
۶۰۸	 نسخه‌های فهرست نشده و مشکلات فهرست‌های چاپ شده
۶۱۲	 گزیده‌ای از آثار ایشان
۶۱۵	 سید جعفر آصف‌آگاه، معروف به حسینی اشکوری
۶۱۷	 شرح حال و دوران نوجوانی و تحصیل
۶۲۵	 ورود به فرایند فهرستنویسی و اساتید ایشان
۶۲۶	 همکاری با کتابخانه‌ها و سایر مراکز
۶۲۹	 عکسبرداری از نسخه‌های خطی کتابخانه‌های شخصی
۶۳۵	 آثار پژوهشی
۶۳۶	 کارگروهی
۶۳۸	 در محضر اساتید
۶۴۳	 وضعیت فهرست‌ها در ایران
۶۴۴	 علاقه به حوزه فهرستنگاری
۶۴۶	 گزیده‌ای از آثار ایشان
۶۴۹	 محمدعلی صالحی
۶۵۱	 معرفی و شرح حال
۶۵۴	 فهرستنویسی

- گزیده‌ای از آثار ایشان ۶۶۸
- سید صادق آصف‌آگاه، معروف به حسینی اشکوری ۶۶۹
 - معرفی و دوران نوجوانی و تحصیل ۶۷۱
 - فهرست‌نویسی نسخ خطی ۶۸۳
 - مجمع ذخائر اسلامی ۷۰۶
 - سایت الفهرست ۷۱۲
 - تدریس و دوره‌های آموزشی ۷۱۵
 - قیمت‌گذاری ۷۲۳
 - موقعیت ایران نسبت به سایر کشورها ۷۲۶
 - اساتید و افراد تأثیرگذار ۷۳۵
 - گزیده‌ای از آثار ایشان ۷۴۲
 - علی اکبر صفری ۷۴۵
 - معرفی و شرح حال ۷۴۷
 - پژوهش ۷۴۷
 - فهرست‌نویسی ۷۴۹
 - گزیده‌ای از آثار ایشان ۷۶۰
 - سید حسن موسوی بصیر بروجردی ۷۶۱
 - شرح حال و تحصیل در حوزه ۷۶۳

- کتابخانه علامه مجلسی ۷۶۶
- فهرست نویسی و فهرست حرمین ۷۷۰
- تأسیس کتابخانه و مؤسسه دارالتراث در عراق ۸۱۱
- وضعیت عراق ۸۱۶
- تحقیق و پژوهش ۸۲۳
- گزیده‌ای از آثار ایشان ۸۲۸
- سید محمد (عارف) موسوی نژاد ۸۲۹
- معرفی و شرح حال ۸۳۱
- فعالیت‌های ترائی ۸۳۵
- در مورد افغانستان ۸۴۵
- تجربیات و پیشنهادات ۸۴۹
- گزیده‌ای از آثار ایشان ۸۵۴

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

نسخه‌های خطی میراث گرانقدر فرهنگ، تمدن و حلقه اتصال دانش بشری از قدیم تا به امروز به شمار می‌روند. این سرمایه عظیم پشتوانه فرهنگی هر ملتی بوده و نمایانگر تاریخ علم، دانش و ارزش‌های هنری آنان از گذشته است.

حفظ و نگهداری این میراث گرانسنگ در طول تاریخ توسط نگاهبانانی انجام گرفته است که با صداقت و خلوص، این توانایی را داشتند که این میراث را به دست ما بپسازند، هرچند بخش قابل توجهی از این آثار از میان رفته است. اگر تلاش و همت این میراث‌بانان نبود، این گنجینه‌های عظیم که امروزه در اختیار ماست نیز از دست رفته بود. در این عرصه می‌توان نقش علمای دین را برجسته دید؛ چنانچه آثار اقدامات بزرگانی که در حوزه علمیه نجف و قم به این مهم پرداخته‌اند، در این بین به خوبی مشهود است. در دوران معاصر نیز از بزرگانی که نسبت به این مسئله اهتمام ویژه داشتند، می‌توان به حضرات آیات محدث نوری، حائری یزدی، بروجرودی، آقابزرگ تهرانی، مرعشی نجفی، گلپایگانی، سیستانی و مقام معظم رهبری اشاره کرد.

در کنار نگهداری و حفظ این آثار، موضوع معرفی و شناساندن این میراث گرانبها به جامعه از کارهای بزرگی است که لازم است کتابخانه‌ها به آن توجه ویژه داشته باشند و در این راستا نقش فهرستنگاران، نقشی برجسته است.

لذا از دیرباز همگام با تولید و استنساخ نسخه‌های خطی، رسم بر احصاء و سیاهه‌برداری از این آثار بوده است. در عصر حاضر نیز، کتابخانه‌های کوچک و بزرگ که برخی دارای بزرگترین مجموعه‌های نسخه‌های خطی بوده و هستند، تلاش‌هایی را در جهت فهرست‌نگاری مجموعه‌های خود انجام داده‌اند.

اهمیت این فهرست‌ها علاوه بر غنای علمی مجموعه، به دلیل فهرست‌نگاران آنهاست، زیرا اکثر این افراد، کتابشناسان و اساتیدی صاحب سبک و تأثیرگذار در فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی در ایران و منطقه هستند.

شناخت سبک و چگونگی کار این بزرگواران و اساتید مستلزم گفتگو و شناخت هرچه بیشتر آنان خواهد بود تا با تکریم و شناخت جایگاه اساتید و پیشکسوتان عرصه نسخه‌شناسی و فهرست‌نگاری در حفظ و احیاء این فن خطیر سهمی به‌سزا داشته باشیم.

بر همین اساس کتابخانه آیت‌الله العظمی بروجردی (ره) که خود یکی از غنی‌ترین مجموعه‌های خطی و سنگی را در خود جای داده است، در راستای وظایف فرهنگی و همچنین ترویج فرهنگ پژوهش در کتابخانه‌ها، با همکاری و مشارکت تیمی متشکل از همکاران کتابخانه آیت‌الله العظمی بروجردی و با عنایت و توجهات حضرت آیت‌الله علوی بروجردی (دامت برکاته) تولید محترم مسجد اعظم و کتابخانه و با حمایت مؤسسه حضرت آیت‌الله العظمی بروجردی (ره) اقدام به برگزاری جلسات مصاحبه با فهرست‌نگاران برجسته نسخ خطی شهر قم تحت عنوان «تاریخ شفاهی نسخه پژوهان و فهرست‌نگاران استان قم» نمودند. این پروژه از مردادماه ۱۳۹۹ به مرحله اجرا درآمد و برگزاری این جلسات تا تیرماه ۱۴۰۲ به طول انجامید.

در گام نخست و برای شروع این پروژه، نسخه‌شناسان شهر قم مدنظر قرار گرفت و دامنه جغرافیایی آن، به قم محدود گردید. چراکه از گذشته تاکنون تعداد فهرست‌نگاران و نسخه‌شناسان متخصص و صاحب‌نظر در قم قابل توجه بوده و می‌توان گفت این اساتید جزیی از سرمایه‌های معنوی این شهر به شمار می‌روند.

در این میان به این نکته نیز باید اشاره کرد؛ از آنجایی که در ابتدای انجام این پروژه، هدف، تنها گفتگو با فهرستنگاران استان قم بود، بر آن شدیم تا ابتدا فهرستی از اسامی اشخاص و اساتیدی که در این حوزه فعالیت می‌کنند و در قید حیات هستند تهیه کنیم تا با آنها مصاحبه داشته باشیم؛ لذا در این جمع جای خالی تعدادی از کتابشناسان، نسخه‌پژوهان و فهرستنگاران زنده‌ای که متعلق به قم بودند یا عمری را در این حرفه در قم سپری کردند و آثار ارزنده‌ای از خود برجای گذاشته‌اند و امروز در بین ما نیستند، احساس خواهد شد و نامشان در این اثر خالی خواهد ماند؛ بر خود لازم می‌دانیم یادِ کنیم از شخصیت‌هایی همچون: حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (۱۲۷۶-۱۳۶۹)؛ آیت‌الله سیدمصطفی صفایی خوانساری (۱۲۸۱-۱۳۷۱)؛ استاد محقق سیدعبدالعزیز طباطبایی (۱۳۰۸-۱۳۷۴)؛ حاج آقا مجتبی عراقی (۱۲۹۳-۱۳۸۰)؛ استاد عبدالحسین حائری (۱۳۰۶-۱۳۹۴)؛ استاد سیدمحمد اصفیایی (۱۳۲۹-۱۴۰۰)؛ استاد محمدعلی حائری (۱۳۲۶-۱۳۸۱)؛ و چندی دیگر. همچنین یادآور می‌شویم؛ برای چند تن از بزرگوارانی که به گونه‌ای با این پژوهش مرتبط بودند، به جهت مشغله‌های کاری یا دیگر مسائل شخصی، زمینه همکاری فراهم نشد و دعوت ما از آنها مورد قبول واقع نگردید.

لازم به ذکر است که در تهیه، تدوین و نگارش این اثر به این صورت عمل شد: کتاب حاضر برگرفته از مصاحبه‌های ویدئویی با بیست و یک نفر از نسخه‌پژوهان و فهرستنگاران قم می‌باشد که هماهنگی برگزاری این جلسات و تعیین زمان مصاحبه توسط جناب آقای سید مهدی حسینی درود و مصاحبه‌ها توسط اینجانب، سرکار خانم حاج باقریان و با حضور جناب آقای حسن رجبیان صورت گرفته است.

۱. در باره شخصیت استاد محقق سید عبدالعزیز طباطبائی موفق شدیم با دو آقا زاده فاضل ایشان مصاحبه انجام شد.

۲. از فهرستنگاران کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)

همچنین فیلم برداری، ضبط و آرشیو گفتگوها توسط آقایان امیرحسین حسن نژاد، کاظم گل افشان و مهندس عبدالحمید صمصامی انجام شده است.

این گفتگوها در قالب ۳۰ جلسه و بیش از ۱۰۰ ساعت، ضبط شده و پس از هر مصاحبه محتوای آن توسط سرکار خانم بنت الهدی موحدی محب و سرکار خانم نجمه باقریان پیاده سازی گردید؛ محتوای هر مصاحبه بعد از تدوین اولیه توسط سرکار خانم طیبه حاج باقریان جهت تأیید در اختیار مصاحبه شوندگان قرار گرفت تا صحت مطالب را بررسی و در صورت لزوم مطلبی را حذف یا اضافه نمایند.

مرتب سازی اشخاص در تدوین اثر براساس تاریخ تولد آنها بوده که در ابتدای گفتگو، هر شخص به آن اشاره نموده است.

متون پیاده شده در بازه زمانی یک هفته تا یک ماه از افراد جمع آوری و تغییرات احتمالی اعمال گردید. سپس متن گفتگوها توسط سرکار خانم حاج باقریان تجمیع و در اختیار ویراستار قرار گرفت تا ضمن ویرایش نهایی، اقدام به مستندسازی مطالب آن نماید. صفحه آرایی نهایی و طراحی جلد توسط جناب آقای مهندس صمصامی انجام گرفت.

امید آنکه این تلاش، در ثبت پیشینه حرفه و تخصص فهرستنگاری نسخه های خطی سودمند واقع گردد و فتح بابی برای اقدامات بیشتر و مهم تر در زمینه فهرستنگاری نسخه های خطی در ایران باشد.

در آخر بر خود لازم می دانیم ضمن تشکر از همه اساتید محترم و فهرستنگاران معزز که وقت خود را در اختیار این کتابخانه قرار دادند از زحمات و همدلی همکاران محترم کتابخانه که ما را در برگزاری و به ثمر رسیدن این پروژه یاری کردند کمال تشکر و قدردانی را داشته باشیم.

اسماعیل راه نور

خرداد ۱۴۰۳